

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Теремецький Владислав Іванович

УДК 343.131.5 (477)

**ПРАВО ОСОБИ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКУ
ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ, МВС України.

- Науковий керівник:** кандидат юридичних наук, доцент
Янович Юрій Павлович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
кримінального процесу.
- Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, доцент
Лобойко Леонід Миколайович,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, начальник
кафедри кримінального процесу;
кандидат юридичних наук, доцент
Письменний Дмитро Петрович,
Київський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
кримінального процесу.

Захист відбудеться «27» лютого 2010 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розісланий «27» січня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р. С. Мельник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стаття 129 Конституції України передбачає, що однією з основних засад судочинства є забезпечення апеляційного оскарження рішення суду у визначених законом випадках.

Інститут апеляції є принципово новим для українського кримінально-процесуального законодавства. Він розглядається Європейським Судом як один з ефективних засобів захисту прав людини в більшості держав – членів Ради Європи. Його наявність є важливою гарантією відправлення правосуддя, що дозволяє швидко виправляти помилки, допущені при провадженні в суді першої інстанції. У зв'язку з цим, дослідження змісту процесуального права особи на апеляційне оскарження вироку та особливостей його реалізації має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Результати узагальнення судової практики свідчать, що останніми роками кількість апеляцій, поданих на вироки судів першої інстанції, збільшується. Так, у 2005 р. на рішення місцевих судів надійшло 36,5 тис. апеляцій (задоволено 12,6 тис.), у 2006 р. – 35,4 тис. (задоволено 12,9 тис.), у 2007 р. – 39,3 тис. (задоволено 15 тис.), а в 2008 р. їх кількість вже склала 46,4 тис. (задоволено 15,3 тис.)¹. Це означає, що сторони кримінального процесу все більш активно використовують своє право на апеляційне оскарження вироку, яке розглядається ними як ефективний механізм виправлення судових помилок. Саме тому право на перевірку вироку вищою судовою інстанцією у низці міжнародно-правових документів проголошено як одне з найважливіших прав людини й громадянина.

Окремі аспекти реалізації особою права на апеляційне оскарження вироку досліджувалися у працях учених-процесуалістів колишніх Російської імперії та СРСР, багатьох вітчизняних науковців, зокрема, Л. О. Богословської, Н. Р. Бобечка, Т. В. Варфоломеєвої, Т. Б. Вільчик, М. М. Гродзінського, Д. О. Захарова, О. Ю. Костюченко, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, І. Ю. Мірошникова, Г. М. Омеляненко, П. П. Пилипчука, А. Л. Ривліна, М. І. Сірого, Д. В. Філіна, О. Г. Шило, О. Г. Яновської, а також зарубіжних дослідників.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок з цієї проблематики, дотепер залишаються недостатньо вивченими на теоретичному рівні питання щодо юридичного змісту та структури права особи на апеляційне оскарження вироку, передумов його виникнення та умов реалізації, обсягу прав і обов'язків суб'єктів апеляційного оскарження, меж оскарження ними вироку, процедури подання апеляцій, доповнень та змін до неї тощо. Недосконалість процесуальної теорії призвела до того, що під час внесення змін і доповнень до чинного Кримінально-процесуального кодексу України у 2001 році питання апеляційного оскарження вироку були викладені законодавцем

¹ Дані судової статистики наведені відповідно до аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2005–2008 роках.

неповно та неоднозначно. Крім того, це спричинило появу різних підходів до правового регулювання порядку апеляційного оскарження вироку в проектах КПК України. Зазначені обставини не можуть негативно не позначатися на правозастосовній діяльності і, як наслідок, на рівні забезпеченості прав людини у сфері кримінального судочинства. Наведені фактори обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до пункту 6 Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 років, затверджених наказом МВС України від 5 липня 2004 р. № 755, та пункту 9.3 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006–2010 роки, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 12 грудня 2005 року.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове вирішення комплексу проблем, які виникають у ході забезпечення учасникам кримінального процесу права на апеляційне оскарження вироку, а також обґрунтування низки пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України і правозастосовної практики з цього питання.

Відповідно до мети дослідження було поставлено і вирішено такі основні *завдання*:

- дослідити правову природу права особи на апеляційне оскарження вироку, його структуру та зміст;
- з'ясувати сутність і значення передумов виникнення права на апеляційне оскарження вироку, вивчити їх відмінності від умов його реалізації;
- уточнити поняття та зміст об'єкта і предмета апеляційного оскарження;
- визначити коло суб'єктів апеляційного оскарження вироку, обсяг і межі їх процесуальних повноважень;
- охарактеризувати вимоги до форми і змісту апеляцій та сформулювати пропозиції, спрямовані на удосконалення їх переліку в кримінально-процесуальному законодавстві України;
- виявити прогалини і суперечності в питаннях правового регулювання процесуального порядку апеляційного оскарження вироку та запропонувати його оптимальну нормативну модель;
- з'ясувати сутність і значення додаткових процедур реалізації права особи на апеляційне оскарження вироку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час апеляційного оскарження особою вироку в кримінальному судочинстві України.

Предметом дослідження є право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації.

Методи дослідження. У роботі використовувалися загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності, а також низка спеціальних наукових методів дослідження. Так, історико-правовий метод застосовувався для вивчення генезису інституту апеляційного оскарження вироку в Україні, розвитку законодавства і становлення наукової думки у дорадянський, радянський та сучасний період. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено аналіз норм КПК України, відповідних положень проектів КПК та кримінально-процесуального законодавства зарубіжних країн, що дозволило розробити та запропонувати оптимальний кримінально-процесуальний порядок апеляційного оскарження особою вироку. Формально-логічний метод було використано при розробці визначення понять «передумови апеляційного оскарження», «додаткова апеляція», «заперечення на апеляцію», «приєднання до апеляції» тощо та класифікації апеляцій. Шляхом застосування структурного методу було визначено юридичний зміст права особи на апеляційне оскарження вироку та його поступову реалізацію відповідно до кожного етапу апеляційного провадження. Статистичний метод використовувався при узагальненні й аналізі даних судової практики щодо апеляційного оскарження вироку. Метод моделювання і прогнозування застосовувався при розробці науково-теоретичних моделей змін до чинного кримінально-процесуального законодавства України з метою його удосконалення, зокрема, на етапі апеляційного оскарження вироку. Для отримання емпіричних даних застосовувався соціологічний метод дослідження: вивчення за спеціальною програмою кримінальних справ; опитування за розробленими анкетами адвокатів.

Інформаційною та нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародно-правові акти, національне кримінально-процесуальне законодавство та законодавство зарубіжних країн (Великобританії, США, Німеччини, Франції, Росії, Казахстану, Вірменії, Узбекистану, Молдови та Киргизії), проекти КПК України, рішення Європейського Суду з прав людини, постанови Пленуму Верховного Суду України, накази Генерального прокурора України, а також історичні правові пам'ятки з питань апеляційного оскарження вироку.

Теоретичною базою дослідження є наукові роботи із філософії, теорії права, прокурорського нагляду, кримінально-процесуального та цивільно-процесуального права.

Емпіричне підґрунтя дисертації складають: дані, отримані при вибіркового вивченні 112 кримінальних справ, що розглядалися місцевими та апеляційними судами Харківської і Вінницької областей протягом 2002–2009 рр.; судові прецеденти Європейського Суду з прав людини; результати узагальнень практики Верховного Суду України; узагальнення судової практики з питань дотримання судами Вінницької області законодавства при прийнятті апеляцій та призначенні кримінальних справ до апеляційного розгляду; результати анкетування понад 120 адвокатів із спірних і проблемних питань застосування кримінально-процесуального законодавства України в частині апеляційного оскарження вироку, а також особистий практичний

досвід здобувача на посаді помічника судді місцевого суду (1998–1999 рр.), а з 1999 р. – адвоката Харківської обласної колегії адвокатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в Україні вперше проведено системне дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з реалізацією права особи на апеляційне оскарження вироку.

У дисертації містяться такі основні наукові положення і висновки, які характеризуються певним ступенем наукової новизни та виносяться на захист:

вперше:

– запропоновано власне визначення поняття права особи на апеляційне оскарження вироку як передбаченої кримінально-процесуальним законом системи можливих процесуальних дій певного учасника процесу у конкретній кримінальній справі, спрямованої на охорону та захист його прав і законних інтересів або прав і законних інтересів особи, яку він представляє чи захищає, з метою перевірки законності й обґрунтованості вироку, ухваленого судом першої інстанції;

– розкрито структуру суб'єктивного права на апеляційне оскарження вироку, котра включає право особи, яка є стороною у справі, на: подання до суду апеляції, доповнень і змін до неї; вимогу щодо прийняття судом першої та апеляційної інстанції апеляції, поданої особою, її представником чи захисником; розгляд апеляції у відповідному суді; вирішення апеляції;

– сформульовано визначення поняття «приєднання до апеляції», котре розуміється як додавання певного процесуально значущого документа (письмової заяви), в якому чітко формулюється ставлення його автора до думки, висловленої у раніше поданому іншому процесуальному документі (апеляції), з метою висловлення своєї підтримки усіх доводів і вимог, викладених у останньому;

– запропоновано визначення поняття «відкликання апеляції» як одного із проявів вільного волевиявлення апелянта, що полягає в його небажанні реалізувати використане ним або його представником чи захисником право на апеляційне оскарження вироку (іншого рішення суду) до початку розгляду справи в суді апеляційної інстанції, виражене у письмовій формі;

– дано власне визначення відмови від апеляції, під якою слід розуміти прояв небажання особи, виражений у письмовій або усній формі, реалізувати використане нею право на апеляційне оскарження вироку (іншого рішення суду) у процесі апеляційного розгляду справи шляхом відмови від усіх вимог, заявлених в апеляції, або від однієї чи декількох з них;

удосконалено:

– визначення поняття «апеляція», що являє собою процесуальний документ, поданий особою як стороною у процесі, в якому міститься прохання перевірити в апеляційному порядку правосудність вироку або іншого рішення, постановленого судом першої інстанції; запропоновано класифікацію апеляцій;

– визначення поняття «заперечення на апеляцію», під яким розуміється процесуальний документ, у котрому міститься певна незгода з позицією того або іншого апелянта, що виражена в поданій ним апеляції. Обґрунтовано положення, що заперечення на апеляцію не має самостійного процесуального значення, перебуває в тісному зв'язку з тією апеляцією, на яку воно подане, і залежить від останньої. Тому врахування особою, яка подає заперечення на апеляцію, вимог, зазначених у ст. 350 КПК, є її правом, а не обов'язком;

дістали подальшого розвитку:

– положення кримінально-процесуальної теорії щодо співвідношення об'єкта та предмета апеляційного оскарження. Об'єкт апеляційного оскарження визначено як рішення суду першої інстанції, на яке відповідно до закону особа має право подати апеляцію з метою захисту своїх інтересів у кримінальній справі. Предметом апеляційного оскарження запропоновано вважати порушення прав та законних інтересів апелянта або особи, яку він представляє чи захищає, котрі відносяться до фактичного та (або) юридичного боку справи, що, на його думку, мали місце при її розгляді та вирішенні;

– пропозиції щодо необхідності встановлення в законі строку повідомлення сторін про надходження апеляцій та надіслання копій апеляцій, що надійшли до суду, особам, зазначеним у ст. 348 КПК, одночасно з направленням відповідних повідомлень.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані: а) у науково-дослідницьких цілях – як основа для подальшого вивчення механізму реалізації суб'єктивного процесуального права на апеляційне оскарження вироку; б) у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та розробки проекту нового КПК України (додаток А дисертації); в) у правозастосовній діяльності – як підґрунтя для правильного тлумачення і застосування кримінально-процесуальних норм суб'єктами кримінального процесу – судом, прокурорами, захисниками, представниками тощо; г) у навчальному процесі – при вивченні курсу кримінального процесу та спецкурсів курсантами, студентами і слухачами вищих юридичних навчальних закладів, а також у системі підвищення кваліфікації та спеціалізації практичних працівників.

Результати дисертації впроваджені в практичну діяльність адвокатів Харківської обласної колегії адвокатів з питань апеляційного оскарження вироків (акт впровадження від 24 листопада 2009 року), а також використовуються у навчальному процесі Харківського національного університету внутрішніх справ під час читання лекцій, проведення практичних і семінарських занять із курсу «Кримінальний процес» (акт впровадження від 24 листопада 2009 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ та оприлюднювалися на таких науково-практичних конференціях: «Конституція – основа

державно-правового будівництва і соціального розвитку України» (м. Харків, 30 червня 2001 р.), «Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи» (м. Харків, 18–19 квітня 2002 р.), «Сучасні проблеми права, державної безпеки життєдіяльності людини, формування громадянського суспільства» (м. Харків, 19–20 березня 2002 р.), «Сучасні проблеми юридичної науки та практики» (м. Харків, 23–24 квітня 2007 р.), «Юридична наука очима молодих вчених» (м. Харків, 16–17 травня 2008 р.), а також на науково-практичному семінарі «Проблеми судової реформи в Україні» (м. Харків, 9 квітня 2008 р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації викладено у сімох статтях, які опубліковано в наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, а також у шістьох тезах доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях та семінарах.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, які включають десять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 229 сторінок, з яких основний текст складає 185 сторінок. Два додатки містяться на 11 сторінках. Список використаних джерел нараховує 313 найменувань і викладений на 33 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, наведено відомості про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, вказані дані про їх апробацію та публікації.

Розділ 1 «Право на апеляційне оскарження вироку – процесуальна гарантія прав і законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Поняття і юридичний зміст права особи на апеляційне оскарження вироку»* здійснено ґрунтовний аналіз висловлених у науковій літературі точок зору (О. В. Касинюк, О. Ю. Костюченко, М. І. Сірий та ін.) щодо правової природи права особи на апеляційне оскарження вироку. Підкреслено, що вказане право є важливою процесуальною гарантією права особи на судовий захист й водночас гарантією відправлення правосуддя.

Встановлено, що право на апеляційне оскарження вироку становить фундаментальне право людини, оскільки визнано в низці міжнародно-правових актів, а також закріплене в конституціях багатьох держав світу. Його наявність в законодавстві тієї чи іншої країни свідчить про демократичний характер існуючої у державі системи перевірки судових рішень.

Юридична природа права особи на апеляційне оскарження розглядається як надана їй законом можливість ініціювати процесуальну діяльність суду апеляційної інстанції, спрямовану на

перевірку законності й обґрунтованості рішення, ухваленого судом першої інстанції, шляхом подання апеляції.

На підставі проведеного порівняльно-правового аналізу кримінально-процесуального законодавства окремих зарубіжних країн зроблено висновок, що право на апеляційне оскарження вироку (іншого рішення суду), закріплене в п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є безумовним, оскільки його набуття не залежить від будь-яких особливих попередніх умов, наприклад, від спеціального дозволу суду (судді), думки будь-якої сторони, правової позиції, яку займав апелянт під час розгляду справи в суді першої інстанції, або від обов'язку своєчасного оскарження ним допущених у справі тих чи інших процесуальних порушень його прав та законних інтересів, а отже, носить абсолютний характер. Тому ніхто не може бути позбавлений права на розгляд справи в апеляційному порядку, крім випадків, встановлених законом.

У роботі розкрито юридичний зміст та структуру права особи на апеляційне оскарження вироку, а також запропоновано власне визначення цього поняття. Наголошено, що етапи реалізації вказаного права, пов'язані з поданням, прийняттям, розглядом та вирішенням апеляції, повністю не співпадають з відповідними етапами стадії апеляційного провадження.

Підтримано позицію тих науковців (О. П. Рижаків, В. І. Рохлін, І. К. Севастьянік та ін.), які факт подання (надходження) апеляції до відповідного суду розглядають як формальний привід до початку апеляційного провадження, а не як підставу для його порушення (О. Я. Сухарев, О. В. Смірнов, В. М. Шерстюк та ін.). Наголошено, що апеляційне провадження виникає тільки з моменту прийняття апеляції до розгляду судом першої інстанції. Лише при виконанні всіх передбачених законом умов щодо подання апеляції певним апелянтом право вимагати прийняття апеляції трансформується у відповідний обов'язок суду (судді). Доведено, що апеляція, яка не відповідає вимогам, зазначеним у законі, не призводить до початку апеляційного провадження.

У підрозділі 1.2 «Об'єкт та суб'єкти апеляційного оскарження вироку» досліджено об'єктивні та суб'єктивні передумови виникнення цього процесуального права. Об'єктивною передумовою є рішення суду першої інстанції, на яке відповідно до закону особа має право подати апеляцію з метою захисту своїх інтересів у кримінальній справі; суб'єктивною – коло осіб, які за законом мають право подати апеляцію. Наголошено, що тільки за наявності цих передумов у особи виникає суб'єктивне право на апеляційне оскарження судового рішення в конкретній кримінальній справі.

На основі аналізу положень чинного КПК осіб, зазначених у ст. 348 КПК, за обсягом їх процесуальних прав на апеляційне оскарження вироку запропоновано класифікувати на дві групи. До першої з них доцільно відносити тих, які мають право оскаржити вирок у повному обсязі, тобто у цілому чи у будь-якій його частині (засуджений, його захисник, законний представник, прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, та прокурор, що затвердив

обвинувальний висновок); до другої групи – тих, які мають право оскаржити вирок лише в його певній частині (потерпілий, його представник – в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції, виправданий, його законний представник і захисник – у частині мотивів і підстав виправдання, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники – у частині, що стосується вирішення позову).

Вивчення питання дотримання судами України вимог законодавства при прийнятті апеляцій та призначенні кримінальних справ до апеляційного розгляду свідчить, що на практиці іноді мають місце випадки, коли судами приймаються апеляції від осіб (наприклад, захисників), які в установленому законом порядку не допущені до участі у справі. Такі кримінальні справи повертаються апеляційними судами в місцеві суди для вирішення питання про допуск цих осіб до участі у справі.

Запропоновано передбачити в КПК вичерпний перелік підстав, при встановленні яких суд зобов'язаний відмовити в прийнятті апеляції, а, відповідно, й у порушенні апеляційного провадження у справі. При цьому підкреслено, що рішення про відмову у прийнятті апеляції повинно прийматися судом виключно за відсутністю передумов на апеляційне оскарження вироку. Зокрема, суд (суддя) повинні відмовити в прийнятті апеляції (доповнень, змін та приєднанні до неї), якщо вона буде подана особою, яка згідно зі ст. 348 КПК України не має на це права, а також на судові рішення, яке відповідно до цього Кодексу, не є об'єктом апеляційного оскарження. При виявленні інших порушень (наприклад, оскарження вироку за межами прав, наданих апелянту законом; вказівка в апеляції на обставини, які не досліджувалися судом першої інстанції відповідно до ч. 3 ст. 299 та ст. 301¹ КПК України, порушення вимог, передбачених ч. 2 ст. 355 КПК України тощо) суд повинен діяти в залежності від того, на якому етапі перебуває справа, за аналогією з відкликанням та відмовою від апеляції, а саме: виносити постанову про залишення апеляції без розгляду, якщо справа перебуває в місцевому суді, або ухвалу про закриття апеляційного провадження у разі перебування справи в суді апеляційної інстанції (ч. 4 ст. 359, ст. 364 КПК України). Але якщо апеляція містить зазначені положення лише в окремій частині, то за результатами її розгляду вона повинна бути саме в цій частині залишена без задоволення, про що слід вказувати в ухвалі суду апеляційної інстанції.

У підрозділі 1.3 «Предмет апеляційного оскарження вироку» досліджено співвідношення об'єкта та предмета апеляційного оскарження. Сформульовано висновок, що предметом апеляційного оскарження слід вважати порушення прав та законних інтересів апелянта або особи, яку він представляє чи захищає, котрі відносяться до фактичного та (або) юридичного боку справи, що, на його думку, мали місце при розгляді та вирішенні справи. Предмет апеляції кожного конкретного суб'єкта оскарження визначається межами його законних інтересів або інтересів особи, яку він представляє чи захищає.

Розділ 2 «Процесуальний порядок реалізації особою права на апеляційне оскарження вироку» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Вимоги, що ставляться до форми та змісту апеляції»* здійснено критичний аналіз передбачених кримінально-процесуальним законодавством і викладених у наукових дослідженнях вимог до форми і змісту апеляції та запропоновано встановити диференційований підхід до її складання залежно від суб'єкта оскарження. Так, до апеляцій прокурора, захисника, представників потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача повинні ставитися більш жорсткі вимоги, ніж до апеляцій усіх інших учасників судового розгляду, оскільки вони, як правило, є юристами за фахом. Це підтверджується даними опитування адвокатів Харківської області, 62,5 % з яких підтримують такий підхід. До того ж, як свідчить аналіз судової практики, здебільшого судді досить лояльно ставляться до неповного виконання засудженими, які перебувають під вартою, вимог, передбачених ст. 350 КПК України.

Підтримано думку тих вітчизняних науковців (Т. Б. Вільчик, І. Ю. Гловацький та ін.), які доводять, що апеляція структурно складається з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної (мотивувальної) та резолютивної. Досліджено зміст кожної з цих частин.

Виходячи з аналізу чинного законодавства та правозастосовної практики, обґрунтовано думку, що назва ст. 350 КПК «Зміст апеляції» не охоплює повністю змісту статті, тому її слід викласти наступним чином: «Форма і зміст апеляції». У зв'язку з цим запропоновано доповнити вказану статтю новою частиною такого змісту: «Апеляція подається у письмовій формі», а також частину першу доповнити новим пунктом сьомим «дата подання апеляції та підпис апелянта».

У підрозділі 2.2 *«Процесуальний порядок апеляційного оскарження вироку»* проаналізовано різні точки зору вчених, висловлені у науковій літературі щодо процедури подання апеляції (В. М. Коваль, М. М. Лядецький, П. П. Пилипчук, М. І. Хавронюк та ін.) і підтримано тих, які пропонують подавати апеляцію виключно до суду першої інстанції. Зроблено висновок, що збереження в КПК України можливості альтернативного оскарження вироку, зокрема, безпосередньо до суду апеляційної інстанції, є недоцільним, оскільки такий порядок оскарження часом створює тяганину, ускладнює рух справи тощо. Значно простіше та логічніше, коли кримінальна справа одержує подальший рух разом з поданою апеляцією. Під час анкетування адвокатів Харківської обласної колегії адвокатів 58 % із них підтримали позицію дисертанта щодо доцільності встановлення в КПК правила, що апеляції на вирок повинні подаватися сторонами виключно через суд, який його ухвалив, 32 % респондентів вказали на необхідність збереження існуючого альтернативного порядку оскарження вироку, а 10 % – висловилися за необхідність подання апеляцій безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

Розділ 3 «Додаткові процедури реалізації права особи на апеляційне оскарження вироку» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Повідомлення про надходження апеляції» обґрунтовано пропозиції щодо врегулювання строку повідомлення сторін про надходження апеляції, який, на думку здобувача, повинен складати три доби з часу надходження апеляції до суду першої інстанції, та необхідності надіслання копій апеляцій, що надійшли до суду, особам, вказаним у ст. 348 КПК України, одночасно з направленням відповідних повідомлень, оскільки цей фактор може вплинути на процес формування переконання про необхідність оскарження конкретного вироку. Аналіз матеріалів 112 кримінальних справ підтвердив, що в більшості випадків судові повістки направляються як звичайна кореспонденція, внаслідок чого у справі немає підтверджень про їх отримання. Тому повістки необхідно направляти тільки з повідомленням про їх вручення.

У підрозділі 3.2 «Приєднання до апеляції» сформульовано визначення поняття «приєднання до апеляції». Зроблено висновок, що право на апеляційне оскарження включає в себе також право на вступ до процесу у справі, розпочатому в суді першої інстанції, шляхом приєднання одного (чи декількох) апелянтів до апеляцій інших учасників судового розгляду. Наголошено, що жодна особа, яка з тієї чи іншої причини не змогла чи не вважала за потрібне оскаржити вирок суду першої інстанції, не може бути позбавлена або обмежена у праві приєднатися до апеляції іншої особи, якщо їх позиції у справі співпадають. Вказано, що дане положення повинно знайти відображення у КПК України як безумовне право особи (окрім прокурора, враховуючи його особливий процесуальний статус). Ця пропозиція знайшла свою підтримку у ході анкетування адвокатів серед 72 % опитаних, проти неї висловилися 28 % респондентів.

У підрозділі 3.3 «Доповнення та зміна апеляції» по-новому з'ясовано сутність доповнення та зміни до апеляції. Основним критерієм, який відрізняє зміну апеляції від її доповнення, є часткова або повна зміна правової позиції учасника процесу у справі. Визначено, що таке доповнення або зміна має одну з наступних форм: 1) додаткова апеляція учасника процесу; 2) додаткова апеляція прокурора. Запропоновано поняття додаткової апеляції як апеляції, яка є доповненням (змінною) до первинної. Зазначено, що право доповнювати чи змінювати подану апеляцію не є гарантією реалізації права на апеляційне оскарження вироку, а є його складовою частиною, оскільки лише надає сторонам можливість використовувати зазначене право в тій чи іншій мірі (обсязі). Обґрунтовано, що особа, яка з будь-яких причин не оскаржила вирок у межах визначених законом строків, повинна мати право доповнити або змінити апеляцію, подану раніше її представником чи захисником, і навпаки.

У підрозділі 3.4 «Заперечення на апеляцію» удосконалено поняття «заперечення на апеляцію», під яким розуміється процесуальний документ, у котрому міститься певна незгода з позицією того або іншого апелянта, що виражена в поданій ним апеляції. Зроблено висновок, що заперечення на апеляцію не має самостійного процесуального значення, перебуває в тісному зв'язку з тією апеляцією, на яку воно подане, і залежить від останньої.

Встановлено, що надання сторонам процесу права на доповнення, зміну та подання заперечення на апеляцію є додатковим механізмом забезпечення реалізації права особи на апеляційне оскарження вироку. Оскільки у КПК не передбачені вимоги до форми і змісту відповідних процесуальних документів, то їх прийняття та долучення до справи є обов'язком суду. Підтримано точку зору тих вчених (Л. М. Ленський та ін.), які вважають, що заперечення на апеляцію може бути викладено як у формі апеляції, так і в окремій письмовій заяві.

У підрозділі 3.5 «Відкликання апеляції та відмова від неї» наголошено, що у судовій практиці, на жаль, трапляються випадки помилкового тлумачення понять «відкликання апеляції» та «відмова від апеляції». Запропоновано авторське визначення цих двох правових категорій. Зазначено, що відкликання і відмова від апеляції повинні бути виражені однозначно та оформлені належним чином. Суду апеляційної інстанції необхідно зберегти контроль за цими процесуальними діями, оскільки сторони не завжди уявляють собі їх наслідки. Стверджується, що відкликання особою апеляції, поданої її захисником чи представником, не є окремим випадком відмови від захисту чи представництва й автоматично не тягне вибуття останніх з подальшої участі у процесі, а тому відмову від особи, яка представляє або захищає інтереси іншої особи, не можна ототожнювати з відмовою від вчинення нею процесуальних дій, зокрема, від поданих нею апеляцій і навпаки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у системному вивченні проблем щодо змісту процесуального права особи на апеляційне оскарження вироку, процесуального порядку та особливостей його реалізації учасниками процесу, а також з'ясування значення існування додаткових процедур реалізації цього суб'єктивного права, у результаті чого отримані такі найважливіші наукові та практичні результати:

1. Право на апеляційне оскарження вироку, будучи складовим елементом права особи на судовий захист, є однією з найважливіших процесуальних гарантій у кримінальному судочинстві та невід'ємним елементом правового статусу людини й громадянина, що гарантується не тільки національним, але й міжнародним правом. Реалізація зазначеного права сприяє виявленню й усуненню порушень прав і законних інтересів особи на всіх етапах руху справи аж до ухвалення вироку.

При визначенні поняття «право особи на апеляційне оскарження вироку» наголошено, що у широкому розумінні вказане право охоплює також вчинення учасником судового розгляду будь-яких дій, що впливають із КПК України, які могли б призвести до відмови у розгляді чи задоволенні апеляцій, поданих іншими суб'єктами оскарження вироку. Вимоги, що ставляться до змісту й форми апеляції та осіб, які мають право на її подання, визначення об'єкта оскарження, а

також встановлення низки умов реалізації права на апеляційне оскарження вироку не є обмеженнями у реалізації вказаного права.

2. Поняття «передумови» й «умови» апеляційного оскарження є різними за своїм змістом, оскільки передумовами апеляційного оскарження є обставини, з наявністю або відсутністю яких кримінально-процесуальний закон пов'язує виникнення суб'єктивного права певної особи на апеляційне оскарження судового рішення в конкретній кримінальній справі. Проте для реалізації особою зазначеного права необхідне дотримання як загальних, що стосуються всіх апелянтів, так і спеціальних, котрі стосуються деяких апелянтів, умов. До перших відносяться окремі елементи процедури апеляційного оскарження вироку: дотримання порядку та строку його оскарження, передбачених законом вимог щодо форми і змісту апеляції тощо, а до других – різні обставини, які є об'єктивно похідними від процесуального статусу того чи іншого апелянта та визначають межі його прав з оскарження вироку. Для прокурора це, насамперед, захист публічного інтересу, а для інших учасників процесу – порушення їх процесуальних та (чи) матеріальних інтересів.

3. Об'єктом апеляційного оскарження є рішення суду першої інстанції, на яке відповідно до закону особа має право подати апеляцію з метою захисту своїх інтересів у кримінальній справі. Залежно від об'єкта апеляційного оскарження визначаються його процедура і предмет, під яким слід розуміти порушення прав та законних інтересів апелянта або особи, яку він представляє чи захищає, котрі відносяться до фактичного та (або) юридичного боку справи, що, на його думку, мали місце при розгляді та вирішенні справи. Предмет апеляції кожного конкретного суб'єкта оскарження визначається межами його законних інтересів або інтересів іншої особи, яку він представляє чи захищає.

4. У ст. 348 КПК України наведений вичерпний перелік осіб, наділених правом подати апеляцію. Лише в результаті діяльності цих учасників процесу виникає перевірка вироку судом апеляційної інстанції. Право апеляційного оскарження вироку є різним за своїм обсягом і визначається засадами, частково загальними для всіх суб'єктів оскарження та частково спеціальними для кожного з них. Обсяг цього права залежить від низки умов, які визначають межі прав того чи іншого апелянта та є об'єктивно похідними від його процесуального статусу.

Всіх апелянтів за обсягом їх процесуальних прав з оскарження вироку слід класифікувати на дві групи. До першої з них відносяться ті, які мають право оскаржити вирок у повному обсязі (у цілому чи у будь-якій його частині), а до другої – ті, що мають право оскаржити вирок лише в його певній частині.

Межі оскарження вироку, які визначені в апеляціях сторін, будучи обов'язковими для суду апеляційної інстанції, не є виключно межами перевірки вироку. Межі процесуальних повноважень щодо оскарження вироку – це граничний обсяг правомочностей суб'єкта оскарження, що визначається законом (об'єктивний чинник) та правовою позицією у справі (суб'єктивний

чинник).

5. Вимоги, які передбачені законом до форми й змісту апеляції, можна поділити на формальні (технічні), що мають інформаційний характер (п.п. 1–3, 6 ч. 1 ст. 350 КПК України), та змістовні (п.п. 4–5 ч. 1 ст. 350 КПК України). Структурно апеляція повинна складатися з трьох частин: вступної, описово-мотивувальної та резолютивної. Підтримано думку тих науковців, які пропонують встановити диференційований підхід до складання апеляції залежно від суб'єкта оскарження.

6. Запропоновано встановити в законі правило, що апеляції на вирок подаються сторонами виключно через суд, який його ухвалив. Це дозволить значно підвищити процесуальну дисципліну сторін при оскарженні вироку, а також в цілому заощадити час для розгляду справи в апеляційному порядку, не витрачаючи його на зайве пересилання апеляції з суду вищої інстанції до нижчої, реєстрацію її в останньому тощо. Тому збереження в КПК можливості альтернативного оскарження вироку, зокрема безпосередньо до суду апеляційної інстанції, є недоцільним. Ця точка зору знайшла свою підтримку серед більшості (58 %) опитаних адвокатів Харківської обласної колегії адвокатів.

7. У КПК України доцільно запровадити нові процесуальні інститути, зокрема, інститут приєднання до апеляції. Особа, яка з будь-якої причини не оскаржила вирок, повинна мати право приєднатися до поданої до суду апеляції іншої особи, на стороні якої вона виступає, шляхом подання письмової заяви про підтримку усіх доводів і вимог, які в ній викладені. Це право запропоновано роз'яснювати сторонам у тексті відповідних повідомлень разом з роз'ясненням їм права до початку розгляду справи в суді апеляційної інстанції подати в письмовій формі свої заперечення на апеляцію іншого учасника судового розгляду.

Норми існуючого інституту відмови в прийнятті апеляції запропоновано поширити на суд першої інстанції, наділивши його відповідними повноваженнями.

8. Сформульовано низку науково обґрунтованих пропозицій щодо внесення змін і доповнень до статей 348, 349, 350, 351, 355, 359, 377 КПК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Теремецький В. І. Проблеми становлення інституту апеляції у кримінальному судочинстві України / В. І. Теремецький // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 18. – С. 188–194.

2. Теремецький В. І. Повідомлення про надходження апеляції – гарантія забезпечення права на апеляційне оскарження вироку / В. І. Теремецький // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 2. – С. 92–95.

3. Теремецький В. І. Проблеми доповнення та зміни апеляції на вирок суду / В. І. Теремецький

// Право і безпека. – 2005. – № 4. – Т. 4. – С. 118–122.

4. Теремецький В. І. Сутність і зміст доповнення та зміни апеляції в кримінальному судочинстві України / В. І. Теремецький // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. – С. 135–138.

5. Теремецький В. І. Процесуальна природа заперечень на апеляцію в кримінальному судочинстві України / В. І. Теремецький // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 83–90.

6. Теремецький В. І. Правова природа відкликання апеляції, поданої на вирок суду, у кримінальному процесі України / В. І. Теремецький // Вісник прокуратури. – 2007. – № 9. – С. 66–74.

7. Теремецький В. І. Поняття і юридичний зміст права особи на апеляційне оскарження вироку / В. І. Теремецький // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 872. – С. 87–90. – (Серія «Право» ; вип. 2).

8. Теремецький В. І. Актуальні проблеми участі захисника у кримінальному процесі України / В. І. Теремецький // Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України: тези доп. та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (Харків, 30 червня 2001 р.) / за ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2001. – С. 207–210.

9. Теремецький В. І. Проблеми реалізації принципів кримінального судочинства України у стадії апеляційного провадження / В. І. Теремецький // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матер. наук.-практ. конф., (Харків, 18–19 квітня 2002 р.). – К.–Х. : Юрінком-Інтер, 2002. – С. 239–242.

10. Теремецький В. І. Актуальні проблеми інституту апеляції у кримінальному судочинстві України / В. І. Теремецький // Сучасні проблеми права, державної безпеки життєдіяльності людини, формування громадянського суспільства: матеріали секції № 9 першої обласної конференції молодих науковців «Тобі, Харківщино, пошук молодих» (Харків, 19–20 березня 2002 р.) / за ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2002. – С. 112–114.

11. Теремецький В. І. Правові наслідки відмови від апеляції, поданої на вирок суду в кримінальному судочинстві України / В. І. Теремецький // Сучасні проблеми юридичної науки та практики: тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів / заг. ред. проф. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 252–255.

12. Теремецький В. І. Об'єкт та предмет апеляційного оскарження вироку: сутність і головні риси / В. І. Теремецький // Збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників науково-практичного семінару молодих учених та здобувачів «Проблеми судової реформи в Україні» / під заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Кроссруд, 2008. – С. 68–72.

13. Теремецький В. І. Передумови виникнення права особи на апеляційне оскарження вироку //

Юридична наука очима молодих вчених: тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів / за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. – Х. : Кроссрод, 2008. – С. 290–293.

АНОТАЦІЇ

Теремецький В. І. Право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2010.

Дисертацію присвячено теоретичним та практичним проблемам процесуального порядку реалізації права особи на апеляційне оскарження вироку. Досліджено правову природу, юридичний зміст та структуру права особи на апеляційне оскарження вироку. З'ясовано сутність і значення об'єктивних та суб'єктивних передумов виникнення та умов реалізації вказаного права. Визначено об'єкт і предмет апеляційного оскарження та їх співвідношення. Здійснено критичний аналіз існуючих вимог до форми й змісту апеляції та запропоновано встановлення диференційованого підходу до складання апеляції залежно від суб'єкта оскарження. Розроблено класифікацію апеляцій. Розглянуто сутність і значення доповнення і зміни до апеляції, а також заперечення на апеляцію. Розкрито правову природу відкликання та відмови від апеляції. Сформульовано авторські визначення цих процесуальних понять.

Обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін до КПК України з метою вдосконалення правового регулювання процесуального порядку реалізації права особи на апеляційне оскарження вироку.

Ключові слова: апеляція, апеляційне оскарження, об'єкт, предмет, приєднання, доповнення, зміна, заперечення, відкликання, відмова.

Теремецький В. И. Право лица на апелляционное обжалование приговора и процессуальный порядок его реализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2010.

Диссертация посвящена теоретическим и практическим проблемам процессуального порядка реализации права лица на апелляционное обжалование приговора.

Прежде всего, в работе исследована правовая природа, юридическое содержание и структура права лица на апелляционное обжалование приговора. Опираясь на собственный практический

опит, соискатель пришел к выводу, что реализация лицом права на апелляционное обжалование приговора проходит в несколько этапов: подача в суд апелляции, дополнений и изменений в нее; требование принятия судом первой и апелляционной инстанции, поданной лицом, его представителем или защитником апелляции; рассмотрение апелляции в соответствующем суде; разрешение апелляции.

Исследованы объективные (объект апелляционного обжалования) и субъективные (субъекты, которые согласно закону имеют право подать апелляцию) предпосылки возникновения права лица на апелляционное обжалование приговора. Указано, что только при наличии этих предпосылок у лица возникает субъективное право на апелляционное обжалование судебного решения в конкретном уголовном деле.

Предложено предусмотреть в УПК Украины исчерпывающий перечень оснований, при установлении которых суд обязан отказать в принятии апелляции, а, соответственно, и в возбуждении апелляционного производства по делу. Определен объект и предмет апелляционного обжалования и их соотношение.

Во втором разделе диссертации осуществлен критический анализ предъявляемых законом требований к форме и содержанию апелляции и предложено установить дифференцированный подход к составлению апелляции в зависимости от подачи ее тем или иным апеллянтом. Обосновывается нецелесообразность сохранения в УПК возможности апелляционного обжалования приговора непосредственно в суд апелляционной инстанции.

Значительное внимание в работе отведено сущности и продолжительности срока на апелляционное обжалование приговора, его соответствию критериям достаточности и разумности.

В третьем разделе диссертации приведены аргументы относительно необходимости урегулирования срока извещения сторон о поступлении апелляций, который предлагается установить в пределах трех суток со времени поступления апелляции в суд первой инстанции, и необходимости отправки копий апелляций, поступивших в суд, лицам, указанным в ст. 348 УПК Украины, одновременно с направлением соответствующих уведомлений, поскольку этот фактор может повлиять на процесс формирования убеждения о необходимости обжалования конкретного приговора. Разработана классификация апелляций. Рассмотрены сущность и значение дополнения и изменения апелляции, а также возражения на апелляцию. Проанализирована правовая природа отзыва и отказа от апелляции. Сформулированы авторские определения этих процессуальных понятий.

Указано на целесообразность предоставления лицу, которое по какой-либо причине не обжаловало приговор, права присоединиться к поданной в суд апелляции другого лица, на стороне которого оно выступает. Предложено это право разъяснять сторонам в тексте соответствующих уведомлений.

Обоснована необходимость внесения изменений в УПК Украины с целью усовершенствования правового регулирования процессуального порядка реализации лицом права на апелляционное обжалование приговора.

Ключевые слова: апелляция, апелляционное обжалование, объект, предмет, присоединение, дополнение, изменение, возражение, отзыв, отказ.

Person's right on appeal against the sentence and procedural order of its realization. – Manuscript.

Thesis for obtaining degree of candidate of legal science by specialty 12.00.09 – Criminal procedure and criminalistics; forensic expertise, operative and search activity – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2010.

The thesis is devoted to theoretical and practical problems of procedural order of person's right realization on appeal against the sentence. Legal nature, legal content and structure of person's right on appeal against the sentence are researched. Objective and subjective backgrounds for formation and conditions of this right realization are analyzed. The object and subject of appeal and their correlation are determined. A critical analysis of existing demands to the forms and content is made; a differentiated approach to appeal writing depending on an appellant is offered. Classification of appeals is elaborated. Essence and meaning of addition and changes to appeal and appeal rebutment are viewed. Legal nature of withdrawal and rejection from appeal is disclosed. The author defines these procedural notions.

Proposed amendments to Criminal Procedure Code of Ukraine in order to improve legal regulation of procedural order of person's right realization on appeal against the sentence are proved.

Key words: appeal, appeal against the sentence, object, subject, affiliation, addition, change, rebutment, withdrawal, rejection.